

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 1 • Bahar 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Sayı : 1 Yıl : 1 Bahar 2005

Sahibi	Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına Prof.Dr. Mustafa YILMAZ
Yazı İşleri Müdürü	Doç. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Yayın Kurulu	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan) Doç.Dr. Fatma ACUN Doç. Dr. Adil DAĞISTAN Doç.Dr. Temuçin Faik ERTAN Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU Yrd. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Yrd.Doç. Dr. Ayten SEZER Dr. Yasemin DOĞANER Dr. Sadık ERDAŞ Dr. Derviş KILINÇKAYA Dr. Yunus KOBAL
Yayına Hazırlayan	Doç.Dr. Temuçin Faik ERTAN Yrd.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Dr. Yasemin DOĞANER Dr. Sadık ERDAŞ Dr. Yunus KOBAL
Bu Sayının Hakem Kurulu	Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara. Prof. Dr. Semih YALÇIN, Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara. Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Oğuz AYTEPE Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Adil DAĞISTAN, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Şefika KURNAZ, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü, Ankara Doç. Dr. Yusuf SARINAY, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara. Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Yrd. Doç. Dr. Necati AKSANYAR, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya. Yrd. Doç. Dr. Ender GÖKDEMİR, Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara. Yrd. Doç. Dr. Ayten SEZER, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Çanakkale’de Sözlü Tanıkların Dilinden (I)*: Atatürk Dönemi (1923-1938)

A Case Study in Turkish Oral History:
Atatürk’s Period in the Descriptions of
Eyewitnesses Living in Çanakkale

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (Bahar 2005) 29-51

Ahmet ESENKAYA

Yrd.Doç.Dr; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sos.Bil.Öğrt., Tarih Eğit. ve Öğrt.

ÖZET

Bu araştırma, Çanakkale kent merkezi ve çevresinde, Cumhuriyetin birinci kuşağı konumundaki sözlü tanıkların dilinden aktarılan bir sözlü tarih denemesidir. Atatürk döneminde bölgede bulunup pek çok gelişmelere bizzat şahit olan ve yaşayan sözlü tanıklarla, sözlü tarih araştırması verilerine uygun olarak görüşülmüştür. Sözlü tanıkların ifadelerinden, yerel birkaç olumsuzluk hariç, toplumun topyekün çağdaş medeniyet düzeyine ulaşmayı hedefleyen Atatürk dönemi inkılaplarını benimsedikleri görülmektedir. Yapılan inkılaplara karşı çıkan köylerdeki küçük bir kesimin sadece, dine ve kılık kıyafete karşı saygısızlığa ve zorbalığa varan yerel denetimcilerin taşkınlıkları ile Ezanın Türkçe okunması gibi birkaç gündem içine gönül kırıklıkları olduğu gözlemlenmiştir. Bölge halkı, Atatürk’e, “Anafartalar Kumandanımız”, “Halaskarımız” ifadeleriyle, büyük benimseme ve bağrılarına basma ifadelerini, belli dönemlerde Çanakkale’ye geldiğinde de göstermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Sözlü Tarih, Çanakkale, Cumhuriyet, Birinci Kuşak

* Çalışmanın “İnönü Dönemi (1938-1950)” ile “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)” ile ilgili bölümlerin takip eden sayılarda yayınlanması planlanmaktadır.

SUMMARY

This essay will attempt to explain the historical aspects of the Republic taken from the views of witnesses, who constitute the first generation of the Republic and who lives in Canakkale centre and around. It is seen from the witnesses' oral explanations that the society as a whole, except certain local negativities, was willing to reach the level of modernity and had adopted the revolutions made during the period of Atatürk. A small minority living in villages had expressed their sorrows regarding some of the issues discussed at the time such as disrespectfulness to religion, clothing measures and giving the call to prayers 'ezan' in Turkish language. Yet, the people living in this region have always showed their feelings of embracement and devotion by calling Atatürk 'Our Commander of Anafartalar', 'Our Savior', whenever he has visited Canakkale at certain periods.

Key Words: Atatürk, Oral Witness, Canakkale, Republic, First Generation

Giriş

a) Sözlü Tarih¹

Yakın tarihin tanıkları her gün birer birer yok oluyorlar. Oysa geçmişin uzak noktalarına onların kanıtları ışık tutabilir. Sözlü tarih çalışmaları, geçmişini yaşayanlara doğrudan ulaşmanın aracı olarak kullanılan bir tarih yöntemidir. Bilginin aktarımı için kullanılan; hem en eski hem de en yeni yöntemlerden biri olan sözlü anlatım, özellikle belge tarihçiliği için ihmal edilen sınıfların, kesitlerin, kişilerin belleğine ulaşmak ve tarihi bu yaşanmışlıkla şekillendirmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Sözlü tarih, geçmişin yaşayan belleğidir. Herkesin kendi hayatına ilişkin olarak anlatabileceği bir hayat hikayesi vardır. Tarihçi açısından bu anlatımlar değerli bilgiler içerir. Bunlar; benzeri görülmemiş değişim dönemlerinin, bu değişiklikleri yaşayanların aracılığıyla doğrudan anlatımıdır. Bu tür yaşayan belleklere şimdi başvurulmazsa sonsuza kadar yok olurlar. Bu sebeple tarihçilerin gelecek için bu bilgileri kaydetmek gibi bir sorumlulukları vardır.

Tarihçiler, değişik cihazlar yardımıyla, görüşmeleri kaydederek, belli fertlerin hayat hikayelerini çözümleyerek, yazılı tarihe yeni bir ruh katarlar. Bu yöntem yeteri kadar kullanılmazsa, olguların serencamında büyük boşlukların oluşacağı aşikardır.

Sözlü tarih, gelecek için, bu günün kolektif belleğidir. Her kuşak geçmişe ilişkin kendi problemlerini sorar/sorgular. Sözlü tarih de, hayat tecrübelerini ve müşahedeleri, ona ihtiyacı olanlar için kaydeder. Sözlü tarih, erişilmesi halinde tarihe yansıyacak olan her kesitten, her tür insan yaşamını ve duygularını belgeleyerek, geçmişin çok daha toparlayıcı olmasına, daha doğru betimlenmesine imkan sağlar. Halk kesimlerinin doğrudan seslerinin duyulduğu tarihte pek enderdir. İşte sözlü tarih, halk açısından, geleneksel tarihte gözden kaçan insanların anılarını toplamanın farklı bir yolunu sunar.

1. Bu kısım, şu kaynaklardan derlenmiştir: Tarih Vakfı, *Sözlü Tarih Kılavuzu*, İstanbul, 1993; Paul Thomson, *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*, İstanbul, 1999; David E. Kyving-Myran A. Marty, *Yanbaşımızdaki Tarih*, İstanbul, 2000; John Tosh, *Tarihin Peşinde*, İstanbul, 1998; Sureiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, İstanbul, 2002; Stephen Counce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, İstanbul, 2001; Leyla Neyzi, *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak*, İstanbul, 1999; Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri: Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Klavuz*, İstanbul, 2000; Yerel Tarih Grupları, *Kent Araştırmaları Bibliyografyası*, İstanbul, 1999.

Ayrıca sözlü tarih, kayıp bağlantıları ortaya koymada yeni imkanlar sunar. Sözlü tarihle, yazılı kaynakların pek değinmediği hayatın diğer alanlarını da araştırılabilir. Mesela aile ilişkilerini, bireysel acıları, özel dünyaları, deneyimleri araştırır ve belgelere geçiş alanlarına yeni perspektifler sunar. Satıcı veya doktor yerine, alıcı; ya da hasta tarafından yaşandığı şekliyle tüketim ya da sağlık; yargıç kürsüsünden değil, suçlular tarafından görüldüğü şekliyle suç gibi...

Yaşı, işi ya da önemi ne olursa olsun, her bireyin kendi hayat deneyimleri hakkında söyleyebileceği ve başkalarıyla paylaşabileceği ilginç ve önemli verilerin olması, sözlü tarih çalışmalarının temellerinden biridir. Bu, sözlü tarihe özel bir toplumsal potansiyel sağlamaktadır. İhtiyatla ele almak şartıyla, bir çok yaşlı insan, geçmiş yıllara ait anılarının daha net ve daha samimi bir hale geldiğini iyi bilir. Çünkü o, "yaşamın daha net gözden geçirilmesi" aşamasından geçer. Onlar açısından geçmiş için kasıtlı yanlış bilgi vermeleri ihtimali, yanlış ya da eksik hatırlama ihtimalinden daha düşüktür.

Sözlü tarih, canlı seslere dayandığı için, tarihi sunmanın yeni yollarını teşvik eder. Geleneksel tarih bize olguları kuru, formal yazılı dünya aracılığıyla verir. Sözlü dünya ise tarihe yeni soluklar aldırır.

b) Metot

Bu araştırma; Çanakkale'de Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayan yaklaşık on beş yıllık süreçte siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkileri, ağırlıklı olarak sözlü tanıkların verileri çerçevesinde ortaya koymak, yerel düzeyde inkılapların, uygulamalarının ve gösterilen olumlu veya olumsuz tepkileri ile beraber, siyasetin ve yönetimin gündelik hayata neler kazandırdıkları aktarma üzerine kurgulanmıştır.

Yayında sayfa sınırlaması olduğundan, dönemle ilgili gelişmeleri kaydeden kaynak eserlere dipnotlarda yer verilememiş, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyeleri tarafından kaleme alınan eserdeki bilgiler esas alınmıştır².

Atatürk döneminde Cumhuriyetin birinci kuşağının geçirdiği her türlü değişim, yaşayan tanıklar yardımıyla aktarılmaya çalışılmıştır. Bu yüzden sözlü tanıkların ifadelerindeki bazı tarih ve bilgilerin kesin olmaması doğal karşılanmıştır.

Sözlü tanıklar, 1923 yılından itibaren bilinçli olarak bilgi aktarabilecek nitelikte, o dönemi yaşamış, yerel düzeyde bizzat olaylara yakın olmuş kişileri kapsamaktadır. Bazen anketin de kullanıldığı fakat, büyük oranda söyleşileri kayıt altına alınan sözlü tanıklarla gerçekleştirilmiştir. Bazen yaşlılığın verdiği ağır işitme, görme kaybı, olaylara intibaktaki zorluklar v.b. gibi ruhsal ve fiziksel olumsuzluklarla karşılaşmış olmakla beraber, büyük oranda rahat iletişim sağlanmıştır.

Başlangıcında, öncelikle amaç belirlenip gündem belirlendikten sonra, - zaten araştırılmak istenen konu hakkında mümkün olduğu kadar inceleme yapılmış olduğu için - hedefe ulaşmak son derece kolaylaşmıştır. Ayrıca sözlü tanıklarla bizzat görüşmeden önce, bu kişiler hakkında bilgi edinilmiş, hazırlanan kronolojik soruların yöneltmesine özen gösterilmiştir.

2. Oğuz AYTEPE - Adil DAĞISTAN - Temuçin FAİK ERTAN - Murat HATİPOĞLU - Mustafa YILMAZ - Ayten SEZER - Sadık ERDAŞ - Derviş KILINÇKAYA - Şefika KURNAZ - Yusuf SARINAY - Ayşe ÖNDER AKTAŞ, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 2001, 498 s.

Görüşmelerde mümkün olduğu kadar sözlü tanıkların ifadeleri kesintiye uğratılmamış, rahat ve uzun konuşmalarına imkan tanınmıştır. Aynı zamanda ideolojik ve siyasi tercihleri ile ilgili olarak tarafsız davranılmış, herhangi bir polemige meydan verilmemiş ve görüşmeler baş başa yapılmıştır. Belli periyotlarda, ortak tanidiklar aracılığıyla sohbet imkanı genişletilmiş, bazen öyle enteresan dostluklar kurulmuştur ki, birkaç hafta ziyaretlerine gidilemeyen sözlü tanıklar, sitem eder olmuşlardır. Özellikle pek çoğu kendileriyle böyle bilimsel amaçlı bilgi aktarımının ilk defa yapıldığını dile getirmişlerdir. 1928’de Atatürk’ün Çanakkale’ye gelişinde bizzat karşılamada bulunan, harf inkılabında kalfa öğretici gibi eğitmenlere yardımcı olan bisikletçi Mehmet adıyla maruf Mehmet Çubuklu (1902), söyleşiler esnasında çoğu zaman, “Beyim...keşke senin gibi başkaları da hakikati yaşayanlara sorsalardı...” tarzında serzenişte bulunmuştur³. Olayların kendilerine danışılmasından memnun olan pek çok sözlü tanık aşağı yukarı aynı kanıtları belirtmişlerdir. Sesleri kaydedilip de kısa süre sonra vefat eden sözlü tanıkların yakınları tarafımıza gelerek, hem kayıtların birer nüshasını istemişler, hem de ne kadar büyük bir hizmetin yapıldığını dile getirmişlerdir.

Ortak kanaatleri yakalamak açısından sözlü tanıkların, olayları anlatırken görgü tanığı konumundaki belli kişileri referans göstermesi ve onlarla görüşülmesi konusunda büyük gayret sarf etmeleri, bu konuya verdikleri önemi de ortaya koymuştur. Ayrıca “Köy Hayırları”nda yapılan görüşmeler de köylerdeki uygulamalara ışık tutmuştur⁴.

Araştırma konusu tarihleri içerisinde CHP İl Başkanlığı, Halkevi yöneticiliği, DP Belediye Başkanlığı, Köy Enstitüsü orijinli öğretmenlik gibi siyasi ve kültürel hizmetlerde aktif rol oynamış, yerel düzeyde olaylara bizzat yakın olmuş şahıslarla da yapılan görüşmeler araştırmaya derinlik kazandırmıştır. Mondros Mütarekesiyle beraber İngiliz ve Yunan işgallerine bizzat tanık olanlardan⁵, 1928, 1933 ve 1934 yılında Atatürk’ü Çanakkale’de karşılayanlardan⁶, 1932’de göreve başlayan ilk eğitmenlerinden birine⁷ kadar pek çok renkli sima ile görüşmeler yapılmış, görüşmeler, çalışma tamamlanincaya kadar, bazen dört beş ayrı zamanda gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca birkaç bayanın dışında, araştırma ağırlıklı olarak erkeklerle yapıldığından dolayı, büyük oranda tek yönlü olduğu için eksiklikler içermesine rağmen, bu çalışma araştırmacılar için bir başlangıç denemesi oluşturmayı amaçlamaktadır.

Dönemi içine alan yerel düzeyde yazılı kaynaklar arasında sadece üçüncü sayısı Ankara Milli Kütüphane’de bulunup 1 Ağustos 1923 tarihli on beş günde bir neşrolunan, ilmi, edebi, içtimai, iktisadi ve terbiyevi mecmua olan “Yeni Adım” Mecmuası⁸ dır. Bu

3. Mehmet Çubuklu (1902), 23.07.2001 tarihli görüşme.

4. “Köy Hayırları”, kökleri bazı köylerde çok eskilere dayanan, Nisan ayında başlayıp Mayıs ayı sonlarına kadar devam eden, Çanakkale merkez ve ilçe köylerinin tamamına yakınında cumartesi veya Pazar günü yapılan bir dua geleneğidir. Köylüler, yeni hasat yılında kendilerinin sağlık ve afiyetli, mevsimin yağmurlu, ürünlerinin bol ve bereketli olması için imece usulüyle büyük kazanlarda etli pilavlar pişirilip, civar köyler ve herkes kendi köylerine çağırılır. Katılımın fazla olmasını isteyen köyler, en ücra köylere kadar uzanan merkezi vaazın yapıldığı Çanakkale’den de duyurulur. Kadın-erkek yediden yetmişe herkesin katıldığı geniş alanlarda, büyük korulukların, meşe / çam ağaçlarının altında öğle namazı öncesi mevlit okunur ve toplu dua edilir. Namazdan sonra pilavlar yenir, sohbetler edilir.

5. Raci Akın (1913), 21.09 2001 tarihli görüşme

6. Raci Akın (1913), Mehmet Çubuklu (1902), İzzet Dilmaç (1917), Zekiye Gülsen (1918), Sadı Fenercigil (1920).

7. Abdulkadir Türker (1904)

8. Bu mecmuanın ikinci sayısı , 1997 yılından beri kapalı olan İstanbul Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nde mevcut olduğu kayıtlıdır. Mecmuanın kaç sayı devam ettiğine dair bilgiye de ulaşamamıştır.

mecmuanın imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Gayur Bey olup, Çanakkale Maarif Matbaasında bastırılmıştır. Elde sadece altıncı ve yedinci sayıları bulunan ve faaliyete –şimdilik– ne zaman başladığı ve sona erdiği bilinmeyen, Çanakkale Halkevi yayını olan, Ağustos 1937 tarihli altıncı sayıda Anafarta mecmuasının iç kapağında “Çanakkale Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır” kaydı konmasına rağmen, yedinci sayı ancak Mart 1939'da çıkarılabilmıştır⁹.

I) Çanakkale Hakkında Bilgi:

Çanakkale şehri aynı adı taşıyan boğazın Anadolu bölümünde ve en dar noktasında, düz bir deltada kurulmuştur. Kuruluşu pek eski dönemlere inmeyen ve temeli, 1462'de Çimenlik ve Kilitbahir Kalelerinin yapılarıyla Fatih Sultan Mehmet döneminde atılmış bir 15. yüzyıl orijinli şehirdir. 20. yüzyılın ortalarına kadar Kal'a-i Sultaniye olarak anılmıştır.

Bölge I. Kılıçarslan'ın oğlu Sultan Melikşah döneminden itibaren (1110-1116) Türklerin hakimiyetine girmiş olup, Çimenlik Kalesinin inşasıyla yerleşim birimleri de etrafında kurulmaya başlanmıştır. Şehir iki asır hiç saldırı görmeden gelişmiştir¹⁰. Evliya Çelebi, 1680'de seyyah Grelot, 1743'te Pococke, 1783'te Fransız İstihkam Subayı Antoine Chabot, Mareşal Moltke, 1831'de II. Mahmut, 1845'te Abdülmecit ve Vital Cuinet'in şehri ziyaretleriyle birlikte kayda geçen veriler, o dönemlerle ilgili pek çok bilgiye ulaşılmasına imkan tanımaktadır¹¹.

Tarihi, Anadolu eski halklarından Troyalılara kadar uzanan (Troya antik kenti 35 km. uzaklıktadır) Çanakkale, seyahatnamelerden alınan bilgilere göre¹² 18. yüzyıla kadar sakin bir hayat sürmüştür, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına paralel olarak, Boğazların daha fazla önem kazanmasıyla pek çok saldırıya duçar olmuştur. Boğazların, dolayısıyla muhafaza ve müdafaası gündeme geldiğinde dönemin padişahları bölgeyi ziyaret edip, tahkimat ile ilgili pek çok yatırımlar yapmışlardır. II. Mahmut'tan¹³ itibaren pek çok padişah ve devlet ricali Çanakkale'yi ziyaret etmiş tabyalar yaptırmış, toplar yerleştirtmişlerdir.

Şehrin 1860 ve 1865 yıllarında uğradığı ve bazı mahallelerini harap bırakan yangınlar, kent dokusunun gelişimine büyük darbe vurmuştur. 19. yüzyılda şehrin ticari ve stratejik konum bakımından önemli bir yer işgal ettiği Çanakkale'de, bir çok ticari temsilciliklerin bulunmasından da anlaşılabilir. İngiltere, Fransa, Yunanistan, Rusya ve Almanya'nın birer konsolosluğu vardı ve bu devletler burada birer konsolos yardımcısı ile temsil ediliyordu¹⁴. Sadi Fenercigil (1920), *Fahri İtalyan Konsolosu Aşil*

9. Bu mecmuanın durumu da yukarıdaki mecmua gibidir.

10. Besim Darkot, "Çanakkale", *İslam Ansiklopedisi*, C.III, s.331-340

11. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.V, s. 307-308; Metin Tuncel, "Çanakkale", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.III, s.198; H. von. Moltke (çev. Hayrullah Örs) İstanbul, 1969, s.49-59; İ. Hami Danişmend, *Kronoloji*, C.IV, s.132; Abdulkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1991, s.363 - 365

12. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.V., s.307-308; W. Raczynski, (Çev. Kemal Turan), 1814'te *İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, İstanbul, 1980, s. 88; H. Von Moltke, (Ter. Hayrullah Örs), *Türkiye Mektupları*, İstanbul, 1969, s. 49,59; Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris, 1892, s. 747-748

13. Özcan, *a.g.m.*, s. 363-365

14. Metin Tuncel, "Çanakkale", *DİB İslam Ansiklopedisi*, C.8, s.198

ve oğlu Kosti'yi tanıdığını; Tuğrul Aksoy (1928) da babasının ticaret erbabı olması sebebiyle yedi yabancı konsolostan dördünü hatırladığını söylemektedir¹⁵.

Çanakkale tarihinin en acılı günlerini 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. 3 Kasım 1914'ten 9 Ocak 1916'ya kadar devam eden deniz ve kara savaşları, şehir merkezini birinci derecede etkilemiş, muharebelerin büyük bir bölümü Boğaz'ın karşı yakasında cereyan etmesine rağmen, kent merkezi çok büyük zararlar görmüş, Müslüman mahalleler defalarca ateş içinde kalmıştır. *Sözlü tanıklar, savaş esnasındaki yangınlarla ilgili ailelerinden duydukları bilgileri pek çok kez aktarmışlardır.*

Bütün bu sıkıntılara ilave olarak, Mondros Mütarekesinin hükümlerine dayanarak 6 Kasım 1918'de Çanakkale'ye gelen bir İngiliz heyeti ile yapılan anlaşma sonucunda Boğazlar'ın İngilizlere teslim edilmesi üzerine stratejik bölge olan Çanakkale'yi de İngilizler işgal etmişlerdir¹⁶. *İşgal günlerini hatırlayan Raci Akın, İngilizlerin kibar kişiler olduğunu ancak bölgeye sonradan getirilen Yunanlı ve diğer sömürge askerlerinin halka çok kötü davrandığını söylemiştir*¹⁷.

Sözlü tanıklar-savaş öncesi sivil nüfus tahliye edilmiş olduğundan-savaş sonrası nüfusun azalmış, ticaret gerilemiş ve şehrin sönükleşmiş olduğunu dile getirmişlerdir. 1927'deki Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımında kent nüfusu 8518 kadardır. Bu nüfusun 273'ü kadın ve 281'i erkek olmak üzere toplam 554'ü Musevi'dir¹⁸. Bu bilgiye ilave olarak Mustafa Karabulut (1919), *o dönemde Çanakkale'de altı hane Ermeni yaşadığını, bunların değirmencilik yaptıklarını ve şehirden 1936'da ayrıldıklarını kaydeder*¹⁹. 1950 nüfus sayımında kent nüfusu yaklaşık 11.500 civarındadır²⁰.

Çanakkale ve ilçelerine 1853 Kırım, 1877-1878 tarihli Osmanlı-Rus Harpleri sonucu Kafkaslardan ve Balkanlardan göç edenlerden bir bölümü yerleştirilmiştir. Peşinden Balkan ve I. Dünya Savaşları sonucu bölgeye gelen Balkan, Trakya, Midilli ve Girit muhacirleri de iskan ettirilmiştir. *Balkan muhacirlerinden Mehmet Çubuklu, Çanakkale'ye geldiklerinde şehri yanmış, yıkılmış vaziyette gördüklerini, halkta da işsizlik ve fakirlik izlerinin hakim olduğunu dile getirmiştir*²¹.

Cumhuriyet Döneminde ise 1934-1938 yıllarında Romanya'dan gelen yaklaşık 13.000'i aşkın kişi bölgeye ve ilçelere yerleştirilmiştir. Sadi Fenercigil, *Atatürk döneminde bölgeye yerleşimle ilgili olarak, Dersim isyanı (1937) bastırıldıktan sonra, o bölgeden Çanakkale'nin ilçelerine ve pek çok köyüne birer ve ya ikişer aile dağıtıldığını ifade etmiştir*²². Reşat Uslu, *Atatürk'ün vefatına kadar Çanakkale nüfusunun 10.000'e yakın olduğunu, bunlardan yaklaşık 300 hanenin Musevi vatandaşların teşkil ettiğini, dört ticari ve dört özel taksinin bulunduğunu, yıllar içinde de pek bir şeyin değişmediğini gözlemlemiştir*²³.

Kent yaşamında gayrimüslimlerin etkinliğini vurgulamak açısından, ticaretin tamamına yakınının Musevilerin elinde olduğu; onlar Havraya gidince Cumartesi

15. Sadi Fenercigil (1920), 23.08.2001; Tuğrul Aksoy (1928), 02.06.2001 tarihli görüşme.

16. Geniş bilgi için bkz: Hüsamettin Öztürk, *Milli Mücadele'de Çanakkale*, Ankara, 2001.

17. Raci Akın (1913), 21.09.2001 tarihli görüşme.

18. Çanakkale Vilayeti, Çanakkale, Çanakkale 1955, s.74

19. Mustafa Karabulut (1919), 13.11.2001 tarihli görüşme.

20. Çanakkale Vilayeti, *Çanakkale*, Çanakkale 1955, s.83

21. Mehmet Çubuklu (1902), 23.07.2001 tarihli görüşme.

22. Sadi Fenercigil, (1920-2002), 23.08.2001 tarihli görüşme.

23. Reşat Uslu (1920), 09.08.2001 tarihli görüşme.

günleri Çarşının kapalı kaldığı defalarca ifade edilmiştir. Mehmet Atar(1920); “Bunlardan en meşhurları, İsak, Nesim, manifaturacı Babacan Avram, palamut tüccarı Salamiya Ruso, bakkal Murdahay Yafa, Bello, ayakkabıcı Davi, Salamon (Hacı Kiridu), keresteci Avram ve Tüccar Arapoğulları idi. Museviler ticaretle zengin oluyorlardı. Ayrıca köylüyü bir nevi tefecilikle borçlandırıp ödeyememeleri halinde mülklerini alıyorlardı. Gayri meşru yollarla da kazanç elde etmekteydiler. Ayrıca esnaf içinde Bayramiçliler ve Ezineliler lakaplı esnaf grubu da Musevi idi,”²⁴ demektedir.

Atatürk dönemi Çanakkale’sinde birkaç ilkokul ve bir ortaokul mevcuttur. Sözlü tanıklardan en az yarısı lise tahsili için Balıkesir veya İstanbul’a gittiklerini dile getirmişlerdir. 1932 yılında Ziraat Bankası kurulmuş olup, *o güne kadar özellikle İstanbul’la ilgili mal ve para transferi çoğu zaman Emanetçi Ahmet Efendi adında güvenilir bir şahıs aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır*²⁵.

İstanbul ve İzmir ulaşımı yolcu vapurlarıyla sağlanmıştır. Çanakkale-Çan yolu 1931 yılında açılmış, kente elektrik de 1936 yılında gelmiştir.

II) Atatürk Dönemi Siyasi Gelişmelerinin Çanakkale’deki Yankısı

a) İç Politika :

Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonra dikkatler iç politikaya çevrilmiştir. Siyasi alanda radikal değişimlerin yaşanacağı en önemli gelişme ise devletin rejiminin adının ne olacağı hususudur.

Cumhuriyetin ilanı sonrası gerçekleştirilen inkılaplar ile de rejimin yerleşmesini önleyecek her türlü engelin ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir. Bu konuda atılan en önemli adım, 3 Mart 1924’te kabul edilen Halifeliği lağveden kanunla gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda sözü edilen bir kaç yapısal değişim, Meclis’te Atatürk’ün bazı arkadaşları arasında görüş ayrılıklarına düşmesine ve dolayısıyla bazı tepkilere yol açmıştır. Bu gelişmeler on beş yıllık süreç içerisinde ve tek partili siyasal yapılanma boyunca kısa dönemli iki muhalefet hareketinin ilkinin doğurmuştur.

Bunun üzerine Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa’nın en yakınındaki dava arkadaşları Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Rauf, Adnan Beyler gibi önemli komutan ve şahsiyetler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adında 17 Kasım 1924’te bir parti kurmuşlardır. İktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalif olarak kurulan yeni parti, CHF içindeki diktatör eğilimlere karşı demokrasi ve liberalizmi müdafaa etmeyi temel politika olarak benimsemişti.

Kısa sürede teşkilatlanmaya başlayan parti, rejime ve inkılaplara karşı olan grupların sızdığı bir konuma getirildi. İktidara karşı eleştirilerin artması üzerine İsmet Paşa’nın yerine daha ılımlı kişiliği ile bilinen Fethi Bey, Başbakan oldu. Ancak kısa bir süre sonra Doğu’da 13 Şubat 1925’te meydana gelen Şeyh Sait isyanı, gelişmelerin seyrini değiştirdi. İsyanın çıkmasında pek çok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Ancak en yaygın

24. Mehmet Atar (1920), 21.12.2001 tarihli görüşme.

25. Mehmet Çubuklu (1902), 12.08.2001 tarihli görüşme; Selahattin Kalfa (1918), 23.09.2001 tarihli görüşme.

kanaat, yeni rejime karşı memnuniyetsizlikten dolayı duyulan tepki ihtimalidir. İsyanın çıkmasında etkileri görülen çevrelere karşı sert önlemler alınmakla yetinilmeyerek, isyan sonrasında, programındaki "fırkamız itikad-ı diniyeye ve fikriyeye hürmetkardır" maddesinden dolayı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, isyandan sorumlu tutulup 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Ayrıca basına sansür getirilip, bazı muhalif gazete ve dergiler kapatılmış ve bazı gazeteciler de tutuklanmıştır.

Çanakkale'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılım ve gelişmelerin seyri ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Yeni devlet henüz eskinin yaralarını sarıp modern bir toplum oluşturmak için çaba sarf ederken böyle bir isyanın çıkması, bazı sıkıntıların doğmasına da yol açmıştır. Bu arada Musul ve civarı kaybedilmiş ve 1930'daki Serbest Firka deneyimine kadar tek parti yönetimi devam etmiştir.

Yine isyan sonrası iç politikaya ağırlık verilerek laikleşme yolunda yeni adımlar atılmış; daha da önemlisi "Tahrir-i Sükun Kanunu"nun getirdiği ortamdan yararlanılarak inkılap karşıtı unsurların sindirilmesi için sertlik politikasına devam edilmiştir.

Bu sırada, yapılan inkılapları halka anlatmak maksadıyla 1926 baharında yurt gezilerine çıkmayı planlayan Atatürk'ün programında Balıkesir üzerinden 17 Haziran'da İzmir'e varma düşüncesi yer alıyordu. Aynı günlerde muhalefetle iktidar arasında sürtüşme ve kavgılık da devam etmekte idi. İzmir suikastı böyle bir ortamda meydana gelmiştir. Bazı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ile İttihatçıların olay ile ilgili olduğu iddiasıyla haklarında yapılan soruşturmalar sonucu bazı İttihatçılar ise tutuklanırlar. İttihat ve Terakkinin Türk siyasi hayatından silinmesini sağlayan bir dizi idam gerçekleştirilir. Birinci TBMM'ndeki II. Grup üyelerinin ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının sorumlu tutulduğu bu suikasttan sonra muhalefet etkisizleştirilerek, olayda parmağı olan ittihatçıların iler gelenleri ortadan kaldırıldı.

1930'lu yıllarda Amerika'da başlayarak dünyaya yayılan genel ekonomik buhran Türkiye'yi de etkilemiş, halkta CHF'ye ve yürüttüğü politikaya karşı bir memnuniyetsizlik gözle görülür hale gelmiştir. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa CHF'na karşı muhalefet görevini yürütecek olan bir başka "fırka"nın kurulmasını istemiştir. Böyle bir fırkanın kurulmasında güdülen amaçlar arasında, Mustafa Kemal Paşa'nın Batı tarzında demokratik rejimi benimsemiş olması ve kendisinden sonra ortaya çıkabilecek anti-demokratik gelişmelere meydan vermemek isteği de etkili olmuştur. Ayrıca halkta birikmiş hoşnutsuzlukların giderilmesini sağlamak ve hükümeti hem kusurlarını eksiklerini düzeltmeye, hem de ekonomik duruma yeni çareler aramaya yöneltecek bir sistemin oluşturulmasına sevk etme düşüncesi de vardır.

Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi ve isteği üzerine o sırada Paris Büyükelçiliği'nde görevli bulunan Fethi Bey partiyi kurmakla görevlendirilir. Serbest Cumhuriyet Firka'nın kurulması ile birlikte, cumhuriyetin ilanı sonrasında gerçekleştirilen inkılaplar ve ekonomik politikanın bazı çevreler tarafından tümüyle benimsenmediği ortaya çıkar.

Teşkilatını genişletmeye çalışan yeni partinin etrafında çok sayıda hükümete muhalif grup toplanmışlar, çeşitli toplantı ve gösterilerde kendilerini göstermeye başlamışlardı. Fethi Bey'in İzmir'e gittiği sırada binlerce kişilik bir grup tarafından karşılanması ve bundan yaklaşık bir ay sonra (Ekim'de) ülke çapında yapılan Belediye seçimlerinde SCF gibi yeni kurulan bir parti için büyük sayılabilecek bir başarıyı göstermesi, iktidar

kanadında rahatsızlık uyandırmıştır. Bütün bu olanlar yeni partinin iktidara karşı eleştirilerini arttırmasına yol açmıştır.

Çanakkale'de de Serbest Fırka'ya büyük rağbet olmuş, seçmenlerin çoğu yeni partiye kaydolmuşlardır. Bu konuda Tuğrul Aksoy, babasından nakille, yeni partiye teveccühü aktarıırken, halkın ekonomik sıkıntısını en önemli faktör olarak göstermektedir²⁶. Raci Akın; "Varlıklı olmasına rağmen halam bile vergiler azaltılacak diye Fethi Bey'in partisine kaydoldu" diyerek dönemin ekonomik sıkıntılarının siyasal tercihteki yansımaları ortaya koymaktadır²⁷. Mehmet Çubuklu da, "Fethi Bey'in Partisi kurulunca davullar çalındı, şenlikler yapıldı. Halk hükümetin uyguladığı ağır vergi altında bunaldığı için yeni partiye çok teveccüh etti. Eğer Gazi Paşa bu işin önünü almasaydı. Halk Partisi'nin işi çok zor olacaktı,"²⁸ demektedir. İzzet Dilmaç'a göre ise, *Fethi Bey'in Partisi'nin ülkede gördüğü teveccühün ve başarısının sebebi, dincilerin partiye yüklenmesindedir*²⁹.

Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak CHF ve SCF arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve Mustafa Kemal Paşa başlangıçta sergilemiş olduğu tarafsızlık politikasından CHF lehine vazgeçmek eğilimini tercih etmiştir. Mevcut gelişmeler Fethi Bey'i bu şartlarda bir muhalefet partisinin yaşayamayacağı inancına yöneltmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya kalmamak için partisini feshetmek durumunda kalmıştır (17 Kasım 1930).

Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra 23 Aralık 1930 tarihinde Menemen'de altı kişinin Şeriat istekleriyle başlayan arbede bir asteğmenle iki bekçinin isyancılar tarafından öldürülmesine yol açar. Bunun üzerine bölgede sıkıyönetim ilan edilir. İsyancılar üçü vurulur, diğerleri de yakalanır. Bu olayın arkasında başka güçlerin varlığından şüphe edildiğinden olay çok yönlü bir biçimde araştırılır. Suçluluğuna karar verilenler 34 kişi Menemen Divan-ı Harb-i Örfisi'nde idam edilir, 41 kişinin de çeşitli sürelerde hapse mahkumiyetleri onaylanır.

Menemen olayı ile ilgili Mehmet Çubuklu, "Ben Belediye elektrik işlerinde çalışıyordum. Başımızda Belediye Zabıtası Ali Çavuş vardı. Çavuş, İzmir tarafında çok tehlike olduğunu, Menemen'de dervişlerin ayaklanıp bir subayın öldürüldüğünü söyledi. Benim de haberi nereden veya kimden öğrendiğini sormak aklıma gelmedi. Ya Reis Bey'den duymuş olabilir, ya da şehre gelen beş on gazeteden birine bakmış olabilir. Bu mevzuda bütün bildiğimiz bu. O zaman ne radyo var, ne bir şey," diye duyduğu bilgiyi aktarmıştır³⁰.

Üç ay gibi kısa bir süre varlığını sürdüren SCF denemesinin başarısızlığa uğraması sonucu Türkiye'de 1945 yılına kadar başka bir siyasi parti kurulmamasına rağmen, tek partinin yürürlükte olduğu bu dönemde Faşist idarenin bulunduğu İtalya ve Almanya'da olduğu gibi diktatörlüğe gidilmediği, bu yöndeki girişimlerin ise Atatürk tarafından engellendiği görülmektedir.

Bütün olumlu şartlara rağmen –altı ok umdelerinin girişi dışında– Anayasa'da "tek parti devleti" hükmü konulmamış, hükümetin unsurları muhafaza edilmiş, TBMM

26. Tuğrul Aksoy (1928), 02.06.2001 tarihli görüşme.

27. Raci Akın (1913), 26.06.2001 tarihli görüşme.

28. Mehmet Çubuklu (1902), 12.01.2002 tarihli görüşme.

29. İzzet Dilmaç (1917), 12.01.2002 tarihli görüşme.

30. Mehmet Çubuklu (1902), 23.07.2001 tarihli görüşme.

dört yılda bir iki dereceli seçim sistemiyle yeniden oluşturulmuştur. İzzet Dilmaç ve Mehmet Çubuklu, Ankara'dan milletvekili aday listelerinin geldiğini, o listedekilerin hiç birini tanımadıklarını, davul-zurna ile ilan edilen günde isteyen seçmenin o listeyi onaylamak için sandık başına gittiğini, katılımın da çok az olduğunu dile getirmişlerdir³¹.

Nurettin Fenerci; "Dört yılda bir yapılan seçimlerde sandıklar halkevine, okullara bırakılır, tellallar seçimle ilgili gerekli duyuruları yaparlar ve oy verecekler belirlen süre içerisinde gelip oylarını kullanırlardı. Çanakkale'de katılım az olurdu. Köylerde ise sandıklar birkaç köyü içine alacak şekilde, merkez bir köye konurdu. İki türlü seçim sistemine benzeyen seçimlerde halk, milletvekillerini seçecek ikinci seçmenleri liste halinde onaylardı. Bu listeler Ankara'dan CHP merkezinden geldiği için, hiçbir milletvekili adayı Çanakkale'ye gelme ihtiyacı duymazdı. Bu dönemde Çanakkale'yi temsil eden milletvekillerinin dörtte üçünün bölgenin insani olmaması da hiç kimse tarafından garip karşılanmadığı gibi, bunların hem hükümet içi ve hem de Çanakkale'ye hizmet konusunda çok sönük oldukları da kimsenin umurunda olmadı," diyerek, temsil gücü konusunda Çanakkale'nin talihsizliğinden söz eder³².

Yerel siyasetçilerin, kendi illerini TBMM'de temsil edebilmek için pek çok kez Ankara'ya giderek, araçlar devreye koyup çalışmalar yaptıkları İzzet Dilmaç tarafından dile getirilmiştir³³.

İç ve dış dinamiklerin zorlaması ve Cumhuriyeti kuran kadroların düşünceleri, siyasal yapının değişimine ve 1930'lu yılların başından itibaren devletçi, merkeziyetçi ve daha özgün bir parti-devlet bütünleşmesine dönüşmüştür. Ayrıca "Ebedi Şef" Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanı olan İnönü'nün "Milli Şef" ilan edilmesi, bu sürecin devamına katkıda bulunmuştur. Tek partili her türlü siyasal, toplumsal ve ekonomik kararların merkezden alınması biçiminde bir yapılanmayı tercih eden yönetici kadro, bunu gündelik hayatın her alanında kurumsallaştırmaya çalışmıştır.

Tek partili ideolojik çerçevede siyaset yapmak isteyenler CHP'de yer almışlardır. CHP ve yan kuruluşları, tek partinin ürettiği siyasal, sosyal ve kültürel hayata yeni şekiller vermeye çalışmışlardır. Bu durum devlet ile partinin iç içe geçmesine yol açmış ve devlet memurları partiyi devletin bir kurumu gibi algılamaya başlamışlardır. Ayrıca CHP'ye siyasal katılımı arttırmak istenmişse de, halkın düşük eğitim düzeyi, ilgisizliği ve parti içi huzursuzluktan dolayı (yolsuzluk, rüşvet, kayırmacılık v.b. gibi iddialar) istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Bu da Parti ile halk arasını açmış, halkın uygulamalarıyla halkın beklentileri uyumlanmış, CHP ile halk birbirinden iyice uzaklaşmıştır³⁴.

Sadi Fenercigil, "Çanakkale'de ekonomik gücü elinde bulunduran küçük bir zümre, hem siyasi kanatta işlerinin daha iyi yürütülmesinde hem de CHP'ye yakınlıkları sebebiyle kendilerinden istenen siyasi işlerinin yürütülmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Aynı şahıslar bazen de yerel parti yönetiminde bulunmuş, bazıları da belediye başkanlığı yapmışlardır. Atatürk döneminde CHP'nin yerel politikacılarından önde gelenler; Selahi Aksoy, Halil Dilmaç, Fuat Gökhan, Süleyman Sırrı Kayaalp, Osman Günel, Nazmi Demircioğlu İhsan Berkin, Nazım Dolunay, Naci Dura, Dişçi

31. İzzet Dilmaç (1917), 12.01.2002 tarihli görüşme; ve Mehmet Çubuklu

32. Nurettin Fenerci (1919), 09.10.2001 tarihli görüşme.

33. İzzet Dilmaç (1917), 12.01.2002 tarihli görüşme.

34. Sözlü tanıkların ortak görüşüdür.

Hakkı, manifaturacı İsmet Bey, terzi Arif Bey, Veli Bey bu şahısların önde gelenleridir, ifadeleriyle yerel siyasetteki gelişmelere ışık tutmuştur³⁵.

b) Hükümetin Laiklik Uygulamaları

Devletin yapısında dönüşümün hareket noktası; hakimiyet teori ve pratiğinin hızlı ve köklü bir şekilde laikleşmesidir. İlk aşama olarak "hakimiyet" kayıtsız ve şartsız olarak millete verilmiş; Saltanat, Hilafet'ten ayrılarak kaldırılmıştır. 3 Mart 1924 günü çıkarılan yasa ile Hilafet de kaldırılarak devletin tepesindeki dini kuruma son verilip, devlet yapısı tamamen seküler hale getirilmeye çalışılmıştır. Aynı gün çıkarılan bir başka yasa ile Şer'îye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış; insanlar arası hukukla ilgili konularda kural koyma ve yürütme yetkilerinin TBMM ve hükümette olduğu vurgulanmış, inanç ve ibadet işlerinin yürütülmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. "Vakıflar" da genel müdürlük olarak Başbakanlığa bağlanmıştır. Böylece dinin devlet üzerindeki işlevleri büyük ölçüde kaldırılmıştır.

Ayrıca Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci büyük kongresinde kabul edilen partinin yeni nizamnamesinde, partinin devlet ve din işlerini birbirinden ayırmak amacıyla olduğu açıklanmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası Başkanlık Divanı tarafından hazırlanan ve kongrede kabul edilen bildiri de "laik" deyimini kullanılmıştır. Bu ara hukuk, kültür, eğitim, toplumsal hayatla ilgili pek çok laik eksenli inkılaplar süratle yapılırken, 1924 Anayasası'nda yer alan ve devletin resmi dininin İslam olduğu yolundaki hüküm, 10 Nisan 1928 tarihinde kabul edilen bir yasa ile kaldırılmıştır. Bu amaçla Anayasada gereken değişiklik yapılmamış, Milletvekilleri ile Cumhurbaşkanının ant içme metinlerindeki dini yemin yapmaları usulü kaldırıldığı gibi, TBMM'nin dini hükümleri yerine getireceği yolundaki hüküm de Anayasa metninden çıkarılmıştır.

Laiklik adına gelişmeler açısından zirve niteliği taşıyan kanunla 5 Şubat 1937 tarihinde yapılan değişiklik ile CHP'nin 1931 programında yer alan altı umdesi, Anayasa maddesi olmuştur. İkinci madde "Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır..." şekline bürünmüştür.

1936 yılında CHP Genel Sekreteri, parti müfettişleri, vali ve kaymakamlar gibi bazı yöneticiler arasında baş gösteren anlaşmazlık ve sürtüşmeleri giderebilmek için, Parti'ye ilişkin bazı görevlerin idare amirlerine verilmesi yoluna gidilmiştir. Atatürk'ün isteği doğrultusunda alınan bu karara göre; İçişleri Bakanı, CHP Genel Yönetim Kurulu Üyeliği'ne alınmış, ilave olarak partinin Genel Sekreterlik görevi de kendisine verilmiştir. Bütün illerde parti il başkanlığına o ilin Valisi memur edilmiştir. Ayrıca genel müfettişler, görev bölgeleri dahilinde bütün devlet işlerinde olduğu gibi, parti faaliyet ve örgütlerinin yüksek denetleyicilik ve müfettişlik görevini de üstlenmişlerdir.

Yeni değişimle başlayan uygulamalar, Çanakkale'de CHP adına hareket eden yerel siyasiler ile onların yakın çevrelerinin halka karşı daha hoşgörüsüz ve kaba olmalarına yol açmış, bu sebeple halk da tamamen sessizliğe gömülmüştür³⁶.

c) Hukuk

Osmanlı son dönem hukuk sisteminde Batı iktibaslı kanun manzumeleri büyük bir yoğunluğa sahip olsa da, birkaç hukuk sisteminin yürürlükte olduğu bir gerçektir. Bu

35. Sadi Fenercigil (1920), 23.08.2001 tarihli görüşme.

36. Sözlü tanıkların ortak görüşünü yansıtır.

sebeple Atatürk ve inkılapçı kadro, hukukta birliği sağlayıp topyekün laik yapılanmayı içeren Batı hukukuna yönelmeyi kaçınılmaz bir adım olarak görmüştür. Başta Medeni Kanun olmak üzere 1926'dan itibaren ihtiyaç duyulan Batılı ülkelerin kanunları süratle iktibas edilip Türk hukukuna uyarlanmıştır.

Çok kadınla evlilik yerine tek kadınla evlilik ve evlilikte kadın ile erkek arasında eşitliğin getirilmesine çalışılmıştır. Kanun ile, evlenme ve boşanma devlet kontrolüne alınmış; miras konusunda kız ve erkek çocuklar arasında eşitlik sağlanmıştır. Bu arada evlenme akdi dini bir hüviyetten laik bir yapıya taşınmıştır.

Ağırlıklı olarak 1926 yılında gerçekleştirilen hukuk devrimiyle sistem laik bir yapıya kavuşturulmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bu sayede batının dayandığı Roma Hukuku çerçevesine girdiği görülmüştür. Yeni hukuk düzeninin kurulmasıyla hukuk birliği sağlanmış ve çok uluslu devletten ulusal devlete geçiş süreci hızlanmıştır. Özellikle 'Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle yeni bir insan tipi ve toplum modeli için çok önemli bir adım atılmış; bu iki yeni model sayesinde Cumhuriyetin dayandığı temel unsurlar oluşturulmaya çalışılmıştır.

17 Şubat 1926 tarihinde Medeni Kanun, 1 Mart 1926'da Türk Ceza Kanunu, 22 Nisan 1926'da Borçlar Kanunu, 29 Mayıs 1926'da Türk Ticaret Kanunu, 28 Mayıs 1928'de Türk Vatandaşlığı Kanunu, 18 Haziran 1927'de Hukuk Mahkemeleri Usulü Kanunu, 9 Nisan 1929 tarihinde Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 24 Nisan 1929'da İcra ve İflas Kanunu, 15 Mayıs 1929'da da Deniz Ticaret Kanunu TBMM'nin onayından geçmiştir. Bütün bu gayretler, modern dünyanın ulaştığı hukuki zemine ulaşma gayretleridir.

Türk kadını medeni kanunun sağladığı ortamdan yararlanarak yeni haklarına kavuşmuştur. 3 Nisan 1930 tarihinde Türk kadınlarına belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını tanıyan yasa kabul edilmiş, 26 Ekim 1933'te Türk kadınlarına; muhtar, köy ihtiyar heyetleri seçiminde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 5 Aralık 1934'te de Türk kadınına milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını tanıyan yasa TBMM tarafından benimsenmiş, peşinden 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde kadınlar ilk kez seçme ve seçilme hakkını kullanmışlardır. Bu seçimde 18 kadın milletvekili seçildiğini görmekteyiz.

Sözlü tanıklar, Medeni Kanunla kadın ve erkek için sağlanan haklar konusunda memnuniyet içeren yazılı ve sözlü ifadelerde bulunmuşlardır. Çanakkale halkın Medeni Kanunu uygulamalarında hiçbir zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Büyük çoğunluk resmi nikah peşinden dini nikah da yaptırdıklarını, evlenme ve boşanmada devlet kontrolü altında olmanın büyük güvence olduğunu, yeni kadın haklarının (eşitlik, seçme ve seçilme v.b. gibi) zaten olması gerektiğini, mirasta da kız erkek arasındaki eşit paylaşımın uygun olduğunu dile getirmişlerdir.

Atatürk dönemi uygulamalarının muasır medeniyet seviyesine ulaşma yolunda verilen çabalar olduğu görüşü büyük çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. Tanıklar tarafından Atatürk ve İsmet İnönü'nün yönetimindeki hükümet ile CHP adına hareket edenler, kalın çizgilerle ayrılıp ayrı değerlendirildiği son derece dikkat çekicidir. Uygulamalardaki yanlışlıklar, mevcut topyekün aksaklıklarla ilgili faturalar, ağırlıklı olarak Atatürk dışındaki yerel yöneticilere, parti adına söz sahibi olanlara ve kamu adına hareket eden birimlere kesilmiştir³⁷.

37. Sözlü tanıkların ortak görüşünü yansıtır.

d) Eğitim, Kültür ve Toplumsal Hayat

Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen inkılaplar arasında eğitimdeki gelişmeler önemli bir yere sahiptir. Eğitim ve öğretimdeki çok başlılığı ve düzensizliği ortadan kaldırmak ve gerçekleştirilen inkılapların yerleşmesi ve gelişmesi için gerekli olan yetişmiş insan gücünü oluşturmak amacıyla yeni bir Milli Eğitim politikası-Hilafet'in kaldırıldığı gün-3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlamıştır. Bu kanunla ülkedeki bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış, medreseler kapatılmıştır. Darülfünun'a bağlı İlahiyat Fakültesi ile ülkenin değişik bölgelerinde İmam-Hatip okulları açılmıştır. Köklü değişiklikleri getiren bu kanun ile eğitimin merkezileştirilerek devletin kontrol ve denetimine geçiyor; azınlık ve yabancı okullar denetim altına alınıyordu.

Aynı kanuna istinaden 1924 yılında 29 adet İmam-Hatip Okulu açılmasına rağmen, bu okullar, gereken ilginin gösterilmemesi ve hükümetin laiklik politikası gibi sebeplerden dolayı 1931'de, İlahiyat Fakültesi de Üniversite reformundan sonra 1933'te aynı gerekçelerle kapanmıştır. 1927'den itibaren seçmeli duruma gelen din dersleri 1930'da şehir okullarından, 1931'de ortaokul, 1939' da ise köy ilkokul programlarından çıkarılmıştır³⁸.

Orta öğretim çatısı altında 1930 yılından itibaren din eğitimi veren resmi okulların yokluğu, özellikle dindar Müslümanlar tarafından hissedilen önemli bir boşluk yaratmıştır. Ülkede onların dini ihtiyaçlarına cevap verecek vasıflı din adamı bulmak oldukça güçleştiği gibi, hurafeler de olabildiğince yaygınlaşmaya başlamıştır³⁹. Resmi yolla din eğitimi verilmemesine rağmen, camiler hep açık tutulmuş ve ibadetlere de engel olunmamıştır. Mehmet Çubuklu, "*Camilerimiz hiçbir zaman kapanmadı. Namaz kılanın kime ne zararı olur. Tatarlar, Kurşunlu, Yalı, Necip Paşa. Camilerimiz bunlardı. Hepsi açıktı. Hepsinin de vazifeli hocaları vardı,*" sözleriyle Çanakkale'deki uygulamaya açıklık getirir⁴⁰.

Yerel yöneticiler ve genç kuşak tarafından 1930'lardan itibaren dine ve dindarlığa karşı son derece soğuk bakılmasının belki de bir uzantısı olarak, Çanakkale'deki tarihi kabristanların tamamına yakınının sökülüp bu alanın kamuya açılması, sökülün tarihi mermer mezar taşlarının tamamına yakınının kanalizasyon yapımında kapak olarak kullanılması ve halkın buna şahit olması üzücü olaylar arasında yerini almıştır⁴¹.

Ders kitapları dönemin politikasına uygun olarak yeniden hazırlanmış; yeni çıkarılan ders kitaplarında eskiye ait bilgiler azaltıldığı gibi, milli eğitim politikası çerçevesinde Cumhuriyet ideolojisini yerleştirecek milli şuur uyandırıcı konulara ağırlık verilmiştir.

Atatürk, 8 Ağustos 1928 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkasının İstanbul'da düzenlediği bir toplantı sırasında ilk kez Yeni Türk Harflerini açıklamıştır. 1 Kasım'da kabul edilen yasa ile Latin harfleri benimsenmiş; 3 Kasım'da yayımlanan yasa uyarınca, bu tarihten itibaren tüm devlet dairelerinde ve kurumlarda, bütün şirket, dernek ve özel kuruluşlarda Türk harfleri ile yazılmış yazıların kabulü ve işleme konulması zorunlu

38. Gotthart Jaeschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Trc. Hayrullah Örs, Ankara, 1972, s. 82.

39. *CHP Yedinci Kurultay Tutanağı*, Ankara, 1948; 1946'dan itibaren bu konudaki şikayetler, DP toplantı ve mitinglerinde, 1947 CHP Kurultayında ve özellikle basının büyük bir bölümü tarafından açıkça ifade edilmeye başlanmıştır.

40. Mehmet Çubuklu, (1902), 23.07.2001 tarihli görüşme.

41. Tuğrul Aksoy, (1928), 09.11.2001 tarihli görüşme.

kılınmıştır. Türk harflerinin devletin resmi işlemlerinde tatbiki ve kitapların basım tarihi en geç 1 Ocak 1929 tarihi olarak esas alınmıştır.

Yeni harflerin kabulünden sonra, hem yeni yazıyı kolayca öğrenmelerini sağlamak hem de okur yazar oranını artırmak amacı ile Millet Mektepleri açılmıştır. Çanakkale İl Yıllığı’na göre, Çanakkale’de 1934-1935 öğretim yılı içinde halk dersanelerinde 2766 erkek ve 2 bayan okuma-yazma öğrenmiştir⁴².

Atatürk’ün başöğretmenliğinde yürütülen bu çalışmalarda harfinkılabını yaygınlaştırmak için 16-45 yaş arasındaki çok sayıda vatandaşın katıldığı kurslar düzenlenmiştir. Bu kurslarda daha çok okuma, yazma, sağlık ve yurt bilgisi derslerine ağırlık verilmiştir. Ayrıca açılan Halk Okuma Odaları ile okuma alışkanlığı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde ortaya konan pek çok çabaya rağmen, çoğu bölgelerde okur yazar oranı %10’u bile geçememiştir. Çanakkale’de de Cumhuriyetin ilk yıllarında durum daha farklı değildir. 1927 yılı istatistiklerine göre Çanakkale’de erkeklerde okuma yazma oranı %14,6; kadınlarda ise %4,6 olup, toplam oran sadece %9,41’dir⁴³.

Mehmet Çubuklu’nun 1928 yılında geldiği Çanakkale’deki eğitim durumu ile ilgili çarpıcı tespiti şöyledir: *“Bulgaristan’da iken bir ormancı Bulgar asker bize Bulgarca öğretti. Üç yıl da İptidai (ilkokul)’de okudum. Onun için hala pek çok kimse benim kadar Osmanlıca okuyamaz. Çanakkale’ye geldiğimizde harf devrimi yeni başlamıştı. Görevliler kahvelerden insanları topluyordu. Okuma yazma bilmeyip de gece kurslarına katılmamanın cezası da vardı. Ben de üç sene gece kursuna gittim. Bana şahadetname verdiler. Devlet bu işin üzerinde çok durdu. Kurslarda gördüğüm manzara hiç de iç açıcı değildi. Buranın adamlarının pek çoğu ne eski Türkçe ne de yeni Türkçe okuma yazma biliyordu”⁴⁴.*

Yeni harflerle eğitim ile ilgili olarak Nurettin Fenerci, *“Eski ve yeni harfleri öğrendiğimiz hocamız aynı idi,”* derken⁴⁵, amcasının oğlu Sadi Fenercigil de *“Eski yazı ile başladık, yeni yazı ile devam ettik. Bana eski yazıda ‘şişe’ yazmak bile zor gelirdi. Yeni yazıyı Arnavutluk göçmeni bir jandarma eri öğretmişti,”* demektedir⁴⁶.

Sözlü tanıkların genelinin ifadelerine bakıldığında halkın yeni harf öğrenimine karşı tembel davranışı dışında başka olumsuzluk yaşanmamış olması, daha sonraki inkılap aşamaların Çanakkale’deki hızını artırmıştır. Yeni alfabeğe geçiş, rejimin takip ettiği siyasal amaçlı kültür politikasının yönünü tayin etmiş, millileştirme çabalarının pek çok konusuna da çözüm getirmiştir. Latin esaslı alfabenin kabulü aslında dilde millileşmeyi başlarmış, laikleşmeyi de kolaylaştırmıştır. Zihniyet açısından da yeni nesil eski kültürden tamamen kopartılmış, Batı’ya topyekün yönelmenin önündeki en büyük engellerden biri de böylece aşılmıştır.

Okuma-yazma eğitimine daha fazla hız vermek ve 1936 yılında köy halkına okuma yazmayı öğretmek için, askerlikte başarılı olan onbaşı ve çavuşlar arasından okuma yazma bilen adaylar seçilerek “eğitmen” adıyla köylere gönderilmiştir. Ayrıca yaz ayları

42. Çanakkale Valiliği, 1973 *Çanakkale İl Yıllığı*, Çanakkale, 1973, s.135.

43. A.g.e, s.123.

44. Mehmet Çubuklu (1902), 23.07.2001 tarihli görüşme.

45. Nurettin Fenerci (1919), 09.10.2001 tarihli görüşme.

46. Sadi Fenercigil (1920), 23.08.2001 tarihli görüşme.

da eğitim kursu açılarak başarılı olanlar bu gruba dahil edilmiştir. Eğitimlerden haftada en az iki gece köyün yetişkinlerini okutmaları öngörülmüştür. Çanakkale köylerinde de pek çok eğitim görev almıştır⁴⁷.

Laik düşünceyi hakim kılmak ve Türkçe’nin her türlü etkinliğe yeterli olduğunu göstermek için 18 Temmuz 1932 ‘de bir genelge yayınlanarak “Ezan”ın Türkçe okunması uygulamasına başlanmıştır. Bu uygulama 1950’ye kadar devam etmiştir. Peşinden Türk Ceza Kanunu’nun 626. Maddesi’ne Ezanı Türkçe dışında başka bir dille okuyanlara üç ay hapis cezası verilmesini öngören bir bent eklenmiştir. *Çanakkale’de de yeni uygulamaya başlanmış ve hiçbir karşıt eylem görülmemiştir*⁴⁸.

Yeni rejimi halka yaymak ve halk arasında pekiştirmek için 1932’de kurulan Halkevleri ile eğitim, kültür ve sanat faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Gerek Atatürk’ün halkçılık anlayışını hayata geçirmek gerekse, CHF’nin 1931 tarihli programında yer alan altı ok ilkelerini halka yaymak amacıyla kurulan Halkevleri, pek çok merkezde açılmıştır. 1937’de sayıları 167’ye ulaşan Halkevlerinin dokuz ayrı çalışma kolu vardır. Bu kollar; dil, tarih ve edebiyat/ güzel sanatlar/ temsil sanatları/ spor/ sosyal yardım/ halk dershaneleri ve kursları/ kütüphane ve yayın/ köycülük/müze ve sergiler.

Bu kolların yanı sıra çeşitli çevrelerden-bilim adamı, öğretmen, politikacı- insanların da katıldığı konferanslar, tiyatro gösterileri ve çok sesli müzik konserlerinin tertip edildiği Halkevlerinde ayrıca yayın, toplantı ve kurslar düzenlenmiştir. Genel yayın organı olan Ülkü dergisinin yanında ellinin üzerinde dergi çıktığı da bilinmektedir. *Çanakkale Halkevi’nin yayın organının adı da ‘Anafarta’dır*. Kapatıldığı tarih olan 1951’e kadar Halkevlerinin sayısı 478’e, Halkodaları ise 4322’ye ulaşmıştır⁴⁹.

Tek parti dönemi boyunca tüm ülkede olduğu gibi, parti-devlet ideolojisini yaymak ve kültürel bir birliktelik oluşturmak için kurulan halkevlerinin faaliyetleri Çanakkale’de de yürürlüktedir. *Çanakkale Halkevinde yapılan balo, Batı müziği eşliğinde eğlenceler, yerli malı haftası, fener alayı gibi sosyal; kitap okuma, tiyatro, el işi çalışmalar, resim yapma, müzik uğraşları gibi kültürel faaliyetler hala hafızalarda canlıdır*. İzzet Dilmaç (1917), babasının uzun süre başkanlığını yaptığı ve kendisinin de bizzat aktif olarak çalıştığı, Çanakkale Halkevi’nin faaliyetleri hakkında şunları söylemiştir: *“Halkevleri, CHP’ye bağlı ve onun umdelerini Türkiye çapında yaymak için kurulmuş bir teşekküldür. Çanakkale Halkevimiz 19 Şubat 1932’de, şimdiki Öğretmenevinin olduğu yerde, havanın çok soğuk olmasına rağmen, büyük bir kalabalığın iştirakiyle, çok samimi, heyecanlı bir surette merasimle açılmıştır. Merasim, İstiklal Marşı ile başlamış, Cumhuriyet andı söylenmiş, şiirler okunmuş, nutuklar atılmıştır. İlk nutku iradeden, Atatürk hayranı, ilk Halkevi Reisi babam, Halil Dilmaç’tı.*

Halkevleri, benim şahsi kanaatime bugünkü üniversite ayarında idi. Bireyin bütün faaliyetlerini kapsayan kolları vardı. Halkevlerinde muhakkak sık sık aile toplantıları yapılırdı. Güzel bir kütüphanesi vardı. Büyük salon her zaman halka açıktı. En az haftada bir kere akşamları dans yapılırdı. Babam dansı çok çabuk öğrenmişti. Şimdi olduğu gibi kız-erkek ilişkileri olmadığından gençler, kızları davet etme konusunda sıkılıyordu. Toplantı salonunda anneler başı örtülü, genç kızlar başı açık vaziyette aileleriyle beraber otururlar. Babam ilk önce Cumhuriyetin önemini anlatır. Atatürk

47. Çanakkale Valiliği, 1973 *Çanakkale İl Yıllığı*, Çanakkale, 1973, s.128.

48. Raci Akın (1913), 21.09.2001 tarihli görüşme.

49. M. Rauf İnan, *Atatürk’ün Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası*, Ankara, 1983, s.34.

ilkeleri ve kalkınması içerikli konuşma yapar. Caz çalar. Dans edecek kimse yok. O zaman Matmazel Heti (halkın ifadesiyle Keti) vardı burada. O gelir, babamla dans eder. Peşinden cesaretli birkaç genç gelip dans etmek istediği kızı gösterip ailesinden izin almasını rica ederdi. Babam da gidip ailelerini ikna eder. Gençler mutlu şekilde dans ederlerdi. Burası asker şehri olduğu için yedek subaylar halkevine gelir, oradaki kızları görür, onlarla anlaşır. Evlenirler, düğünleri de Halkevinde yapılırdı⁵⁰.

Cumhuriyetin temeli kültür olarak değerlendirildikten sonra, kültür milliyetçiliğine dayandırılarak yapılan inkılapların bir bölümü, "millet olma şuuru"nu ön plana çıkaracak niteliktedir. Sokak adlarının Türkçeleştirilmesi, ticaret alanında Türkçe konuşulmasının sağlanması, Türkçe soyadının gerçekleştirilmesi, eğitim dilinin bir ve Türkçe olması gibi içerikli inkılaplar, yeri ve zamanı geldiğinde birer birer yapılmış kültür milliyetçiliği anlayışının parçalarıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1925 yılı Ağustos ayı sonlarında yaptığı Kastamonu gezisinde halka şapkayı tanıtmayı ve bizzat giymesinden sonra, önce çıkarılan bir kararname ile memurların şapka giymeleri zorunluluğu getirildi; daha sonra da 25 Kasım'da şapka giyilmesi hakkında yasa kabul edildi. Yasaya göre, halkın şapka dışında bir başka şey giyme alışkanlığını sürdürmesi hükümetçe yasaklanmıştı. Şapka giymek ve giydirmek istemeyenler yasayı protesto etmek için bazı illerde gösteriler düzenledilerse de, göstericiler İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılandılar ve idama gidecek ölçülerde değişik cezalara çarptırıldılar. Ayrıca 2 Eylül 1925 tarihinde hükümet tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına, din görevlilerinin kıyafetlerine ve memurların şapka giymelerine ilişkin bir karar aldı. 30 Kasım'da da TBMM, tekke ile zaviyelerin ve türbelerin kapatılmasına, türbedarlıklar ile bir takım unvanların kaldırılmasına karar verildi.

Ahmet Nami Özdemir, "Çanakkale, batıda olmasının etkisiyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizdeki gibi sosyal yapı içerisinde yüzyıllardır kemikleşmiş ağalık, beylik, şeyhlik, seyitlik, aşiret mensubiyeti gibi tabii olunacak bir sosyal üst statü ile bu gibi kişilerin oluşturduğu rol ve yetki ağını bünyesinde barındırmamıştır. Bu sebeple yenilikleri ve sosyal değişimi engelleyecek baskın faktörler olmadığı için de açık toplum özelliği göstermiştir," diyerek sosyolojik bir gerçeği dile getirmiştir⁵¹.

Bekir Sargın, "Bir tane tekke biliyorum. O da Nara Tekkesi. Onun kapısına mühür vuruldu. Ne şeyh Efendinin ne de mensuplarının sesi çıktı. Şeyhi hacı Mehmet Efendi idi. Kuvvetli hafızdı. Camiye geldiğinde görevliler ona vazifelerini yaptırıyorlardı. Nüfuzlu kişi idi. Yaşlıca idi. Gür bir sakalı vardı. Bir gün o haliyle sahilde, bir kahvehane önünde Belediye Reisi Çerkez Veli Bey ile koyu bir ederken görmüştüm. Aynı zamanla herkesle hoş sohbet haldeydi. Hakeza Müftü Bey de öyleydi. Müftü Bey Fetvahane Sokak'taki bir odalı dairesinde vazifesini rahatlıkla ifa etti"⁵².

Çanakkale'de hiçbir konuda inkılaplara karşı olumsuz tavır sergilenmediği gibi, şapka ve kılık kıyafet konusunda da herhangi bir muhalefet gösterilmemiştir. Çanakkale'deki muhacir vatandaşların ve Levantenlerin bu olumlu gelişime katkısı da büyük olmuştur. Mehmet Çubuklu (1318 R/1902 M), "1928 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye muhacir olarak gelmemiz icap etti. Filibe'ye geldiğimizde, Gazi'nin fesi yasakladığını duyduk.

50. İzzet Dilmaç (1917), 12.01.2002 tarihli görüşme.

51. Ahmet Nami Özdemir (1918), 21.11.2001 tarihli görüşme.

52. Bekir Sargın (1912), 13.07.2001 tarihli görüşme.

Hem babamın hem de benim başımda fes vardı. Çarşığı dolaştık. Birer tane fotr şapka aldık. Bayağı da para verdik. Türkiye hududuna yeni şapkalarımızla geldik. Yani dinden mi çıktık. Günah mı oldu? Dine bir zarar mı? Hayır. Aslında başına ne giyersen giy hiçbir farkı olmaz. Mühim olan kafanın içi”⁵³.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bile Çanakkale'nin sosyal hayatı dikkat çekicidir. Sözlü tanıkların tamamına yakını, kent halkını eski İstanbul halkına benzetir. İzzet Dilmaç da, “o dönemde Levantenlerin de etkisiyle buradaki halk, hanımefendisiyle beyefendisiyle, giyimiyle kuşamıyla, konuşmasıyla modern bir tablo çizmektedir;”⁵⁴ der. Hasan Çubuklu, da “birileri başka yerlerde dini öne sürerek şapkaya karşı gelmiş. Şapkadandan elbiseden dine bir ziyan olmaz. Denilene uyacağız tabii;”⁵⁵ diye ilave etmiştir. .

Fakat bunun yanı sıra sözlü tanıklar, pek çok yerel keyfi uygulamadan da şikayetçi olmuşlardır. O dönemde şapkanın çok az bulunması, bulunsa bile çok pahalı olması, kentte halkla polisi; köylerde ise köylü ile jandarmayı karşı karşıya getirdiği gibi, pek de hoş olmayan gelişmeler yaşanmıştır. Örnek olması açısından, Mehmet Çubuklu bir hatırasını şöyle anlatmıştır: “Ben dükkânımın önündeydim. O zamanlar bisiklet tamir ediyor, yedek parça satıyorduk, kardeşim Hasan’la. Bir köylü merkeple odun getiriyordu. Hava soğuk ve ayaz olduğu için gözü hariç bütün kafasını bir şeylerle sarmış vaziyette idi. O haliyle bile adam soğuktan ellerini ovuşturuyordu. Şehir girişinde polisler onu durdurdu. Başını, yüzünü sardığı şeyi hakaret dolu sözlerle çıkarttırdılar. Ve yırttılar. Köylüyü bir dövmedikleri kaldı. Şimdi size soruyorum, ne alakası var onun Atatürk devrimlerine karşı olmakla. Bunlar tamamen keyfi uygulamalar. Kar yağıyor, adam saatlerce yoldan odun getirip çocuğuna çocuğuna bir şeyler alacak. Bu adamın garibanlıktan başka ne suçu var. Kepli kar maskesi verdin de takmazlık mı etti? İşte bütün bu keyfi uygulamalar sürekli vatandaşla devletin arasını açtı”⁵⁶.

26 Aralık 1925 tarihinde uluslararası saat ve takvim, 24 Mayıs 1928 tarihinde ise uluslararası rakamlar kabul edildi. 26 Mart 1931 tarihinde Ölçüler Kanunu kabul edildi ve uluslararası ağırlık ve uzunluk ölçüleri benimsendi. 21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı Kanunu kabul edildi. 3 Aralık 1934'te da bazı kisvelerin giyilemeyeceğine ilişkin yasa benimsendi. Ulusal bayramlar ve tatil günlerine ait yasa ise 27 Mayıs 1935 tarihinde TBMM tarafından kabul edildi. 26 Kasım 1934'te ise “efendi”, “bey”, “paşa” gibi lakap ve unvanlar kaldırıldı.

Çanakkale’de Soyadı Kanunu uygulanmaya başlanınca, herkes Nüfus Dairesine gitmiş, görevli memurlar tarafından tekrarı önlemek için daha önce alınan soyadların listesi önlerine sunularak vatandaşa yardımcı da olunmuştur. Sözlü tanıklar istedikleri soyadları rahatça aldıklarını ifade etmişlerdir. İzzet Dilmaç, babasından naklen, aldıkları soyadlarının hikayesini şöyle anlatmıştır, “Çanakkale İngilizlerce işgal ediliyor. Gelibolu’da da Rumlar bulunuyor. Hamdi Bey’in önderliğinde Akbaş baskını yapıp düşmanın cephanesi Anadolu’ya taşınıyor. İngilizler bu duruma çok kızıp yakaladıkları erkekleri tutukluyorlar. İngilizler askeri mahkeme kuruyorlar. Dil problemi yüzünden tutuklu Türklerle anlaşma sağlanamıyor. Anlaşılır tercüme yapamayan Rumlar da İngilizlerin lehine karar veriyor. Babam Çanakkale savaşında subay ve dile meraklı olduğu için iyi derecede İngilizce biliyor. Eşraf, babama tercümanlık yapması için rica

53. Mehmet Çubuklu (1902), 23.07.2001 tarihli görüşme.

54. İzzet Dilmaç (1917), 12.01.2002 tarihli görüşme.

55. Hasan Çubuklu (1907), 23.07.2001 tarihli görüşme.

56. Mehmet Çubuklu (1902), 23.07.2001 tarihli görüşme.

ediyor. Ve babam da kabul ediyor. 1934'te soyadı Kanunu çıktığında memurlar babamı görünce "Dilmaç=tercüman" soyadının kendisine uygun olacağını söylerler, babam da kabul eder. Babamla beraber yürüttüğümüz ticarethanenin adı da zaten 'Şeyhzade Tercüman Halil Ticarethanesi' idi"⁵⁷.

Atatürk'ün takvim inkılabıyla Hicri ve Rumi takvimler terkedilmiş, bunun yerine güneşin hareketlerini ölçü ve Hz. İsa'nın doğumunu başlangıç olarak esas alan Batı takvimi miladi 1 Ocak 1926 tarihinde uygulamaya konmuştur. O günden itibaren her yılın ilk günü yılbaşı olarak anlam kazanmış ve 31 Aralık geceleri eğlenceler düzenlemek Türk halkının belli kesimi arasında bir adet haline gelmiştir.

Sözlü tanıkların ifadelerine göre, Çanakkale'de de 'yılbaşı eğlenceleri' parti ve ziyafetler vermek, tombala oynamak, gece kulübü, Halkevi ve küçük çaplı eğlence yerlerinde özel programlara katılmak, ülke çapında düzenlenen piyangoya iştirak etmek,yalınlara tebrik kartı göndermek şeklinde kutlanmıştır.

*Batı müziği, özellikle sinema, tiyatro, opera kanalıyla Türk halkına ilk defa ulaştığı zaman, üst tabakanın belli bir kesimine hitap etmiştir. Cumhuriyet döneminde ise batı müziği resmi bir destek kazanmış, 1928'den itibaren yeni kurulan Türk radyosu Batı bestecilerinin eserlerine önemli yer verilmiştir.

Diğer bölgelerde olduğu gibi kırsal kesimden halkın çoğu ilk defa radyo vasıtasıyla kendilerine tamamen yabancı olan bir müzik çeşidiyle karşı karşıya gelmişlerdi. Yöneticiler/idareciler, inkılapçı kadro, Batı müziğini, Batı enerjisi, azim ve ruhunu ülkeye taşımak için bir araç olarak görmelerine karşılık, bu müzik-üst tabaka ve Halkevi mensupları dışında- halkın büyük bir kesimi için fazla bir anlam ifade etmemiştir. Bu görüş, köy orijinli sözlü tanıkların ortak görüşüdür.

e) Ekonomi

Üreticilerin durumunu iyileştirmek için ilk adım olarak Şubat 1925'te Aşar vergisi kaldırıldı. 1930'da tohumlardan alınan gümrük vergisi kaldırılmıştır. Çeşitli yerlerde fidanlık kurularak meyve ağaçlarının ıslahına çalışılmış, fındık ve çay ziraatının geliştirilmesi için bir dizi teşvik tedbirleri alınmıştır. Fenni ziraatın yapılması için her alanda ve üst seviyede okullaşmaya gidilmiştir. 1929'da pek çok kredi kooperatifinin kurulması sağlanmış, Haziran 1929'da Topraksız Çiftçiye Toprak Verilmesi Kanunu çıkarılarak, ülkenin en önemli gelir kaynağı ve geçim vasıtası olan ziraat sahasında verimin artırılmasına gayret edilmiştir.

İzmir İktisat kongresinde alınan kararlar doğrultusunda milli sanayinin gelişmesini sağlamak üzere Mayıs 1926'da Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış, yerli sanayinin korunması için gümrük tarifesi yeniden tanzim edilmiş, sanayicilere kredi sağlamak amacıyla 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası (1933'te Sümerbank adını almıştır) kurulmuştur. Alınan akılcı tedbirlerle sanayi kuruluşu, sanayi işçisi ve sanayi imalatında büyük artışlar sağlanmıştır.

1928-1938 yılları arasında yabancı şirketler devletleştirilmiş, 3000 km. de demiryolu yapılmıştır. Memleketin doğal kaynaklarının tespit edilerek nerelerde, hangi sanayi tesislerinin kurulabileceğini planlayarak devletin yapacağı ve işleteceği kuruluşların yanı sıra özel teşebbüsün de bu alanlara yönelmesi için imkanlar hazırlanmıştır.

57. İzzet Dilmaç (1917), 12.01.2002 tarihli görüşme.

Ülkede fertlerin elindeki sermayenin yetersizliği, temel ihtiyaçların sağlanması için gerekli büyük yatırımların yine de devlet eliyle yapılmasını gerektirmiştir. Sümerbank vasıtasıyla tekstil sektörüne yapılan yatırımlar, kısa sürede ülke ihtiyacını karşılayacak seviyeye ulaşmıştır. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü ile Etibank maden arama ve işletme amacıyla kurulmuştur.

Çanakkale devlet veya özel sektör destekli yatırımlarda doğru dürüst hiçbir fayda görmediği gibi, Çanakkale'nin stratejik durumu nedeniyle 'askefi memnu muntıkalar' içine alınması, durumu daha da kötületmiş; halk, geleneksel zanaatlar ve ziraatla uğraşmaya devam etmiştir.

III) Atatürk Çanakkale'de⁵⁸

Balkan Savaşları döneminde bölgede, özellikle Gelibolu Yarımadası'nda askeri görevlerde bulunup tetkikler yapan Mustafa Kemal Bey, I. Dünya Savaşı'nda da Eceabat'a gelip Yarbay rütbeleriyle 19. İhtiyat Tümenine komuta etmiş, 25 Nisan 1915 günü Arıburnu bölgesinde birlikleri ile düşmana ilk darbeyi indirmiş; 9/10 Ağustos'ta da Albay rütbeleriyle Anafartalar Grup Komutanlığını devralarak düşmanı geri çekilmeye zorlayacak mücadeleye girişmiştir. Çanakkale muharebeleri tamamen Türklerin lehine dönmesi üzerine, 25 Şubat 1915'te geldiği bölgeden 10 Aralık 1915'te 'Anafartalar Komutanı' şöhretiyle ayrılmış, İstanbul'a dönmüştür.

Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olarak ilk gelişleri ise, 1 Eylül 1928 tarihine rastlar. 8 Ağustos 1928 gecesini İstanbul Sarayburnu Parkı'ndaki bir toplantıda 'harf ve yazı devrimi'ni başlatan Atatürk, kısa bir süre sonra Tekirdağ'a gelmiş, halkın yeni Türk harfleriyle okuma-yazma çabalarını yerinde görmüştür. 1 Eylül 1928 günü de Ertuğrul Yatı ile Dolmabahçe'den Çanakkale'ye hareket etmiştir. O gün Çanakkale'de Valiliği ve Belediyeyi ziyaret etmiş, yeni harflerin öğretimi konusundaki çalışmalarını denetleyip halkla konuşmuş, kalabalıktan pek çoğunu kara tahtanın başına çağırarak Latin harfleriyle cümleler yazdırmıştır. Halkın yeni harfleri öğrenme heyecanı ve isteklerinden çok memnun olmuştur. Saat 16.00' da Eceabat'a geçmiş, Arıburnu, Conkbayırı ve Anafartalar'ı gezerek harp anılarını tazeleyip geceyi Ertuğrul Yatı'nda geçiren Atatürk, 2 Eylül günü Gelibolu'da yeni harfler konusundaki çalışmalarını izleyip akşam İstanbul'a dönmüştür.

Atatürk Çanakkale'ye 14 Temmuz 1933 günü bir daha gelmiştir. O gün Ertuğrul Yatı ile İstanbul'dan Marmara'ya açılmış, Ece Limanına çıktıktan sonra Çanakkale'ye uğramış; Vali, Belediye Başkanı ve şehrin ileri gelenleri ile bir süre görüştüktan sonra Yalova'ya hareket etmiştir.

İran Şahı Rıza Şah Pehlevi, Atatürk'ün konuğu olarak Türkiye'ye gelecek, Ankara'dan sonra Ege'de bazı şehirleri ziyaret edecek, bu arada Çanakkale'ye de uğrayacaktı. Atatürk, Şah gelmeden önce 1934 Nisan'ının ilk haftasında bir Batı Anadolu gezisine çıkmış; İzmir'den sonra otomobille Edremit, Ayvacık, Ezine yolu ile 14 Nisan 1934 günü saat 19.00'da Çanakkale'ye girmiştir.

Sözlü tanıklardan Atatürk'ü karşılayanlar arasında bulunanlar, sanki o günün heyecanını yaşarcasına, *"biz Gazi'ye yaklaşmak istedikçe polisler engel oluyorlardı."*

58. Mehmet Önder, *Atatürk'le Adım Adım Türkiye*, Ankara, 1984, s.64, 94-95, 300

Gazi, 'bırakın halkla beraber yürüyeceğiz' diyerek büyük bir halk adamı olduğunu gösterdi" demişlerdir.

Yanındaki komutanlarla birlikte askeri birlikleri denetlemiş, gece Orduevi'nde düzenlenen baloya katılmış, geceyi Çanakkale'de geçirdikten sonra Balya üzerinden Balıkesir'e hareket etmiştir.

Beklenen konuk Ankara'ya gelmiş, Atatürk ve Şah Rıza Pehlevi yurt gezisine çıkmışlardır. 24 Haziran gecesini Balıkesir'de geçirdikten sonra 25 Haziran 1934 sabahı körüklü otomobillerle Biga üzerinden Çanakkale'ye hareket etmişlerdir. Konvoy, yolda Balaban Tepesi üzerinde kısa bir mola verilmiş, burada çaycı Ahmet'in yaptığı kahveler içilmiş, saat 15.30'da Çanakkale'ye girilmiştir.

Parlak karşılama törenleri yapılmış, Aydın zeybeklerinin folklorları izlenmiş, askeri bando marşlar çalmış, kaleden toplar atılıp coşkulu gösteriler düzenlenmiştir. Çanakkale'de askeri birlikler denetlendikten sonra Erenköy/İntepe'ye gidilmiş, Atatürk konuklarına burada konuklarına Çanakkale savaşı hakkında bilgiler vermiştir. Saat 19.15'te iskeleye yaklaşan Gülcemal Vapuru Atatürk ve konuklarını İstanbul'a götürmüştür.

Bölgede anonim hale gelmiş bir anekdot aktarılır: Atatürk ile İran Şahı dinlenmek için Balaban Tepesinde kısa bir mola verirler. Küçük bir kulübede çay ocağı işleten Ahmet, arabaları ve kalabalığı görünce hemen koşar ve korumalardan misafirlerin kim olduğunu öğrenir. Üstüne başına çekidüzen verip Atatürk'e doğru yaklaşır, hürmet ve saygı gösterir. Bir şeyler ikram etmek istediğini söyleyince misafirlerden Şah, sade, Atatürk de şekerli bir kahve ister. Kahveyi hazırlayıp cezveyi bir eline, üzerinde iki boş fincanlı tepsiyi diğer eline alıp huzura gelir. Şah'ın kahvesini fincana doldurup uzatır. Kısa bir süre yana döndükten sonra Atatürk'ün şekerli kahvesini de uzatır. Durumda bir tuhafılık olduğunu hisseden Atatürk, Şah'a 'Kahvenizi beğendiniz mi? İsteddiğiniz gibi şekerli olmuş mu?' diye sorar. Şah'ın cevabı olumludur ve kahveyi afiyetle içer. İşin garibi Atatürk'ün kahvesi de şekerlidir ve içtiği kahveyi beğenmiştir. Aynı cezvede iki farklı tadı saklamasındaki sırrı sormak için çaycıyı çağırır. Çaycı da kahveyi pişirdikten sonra kesme şeker koyup karıştırmadığını, önce Şah'ın kahvesini, kenara dönüp cezveyi çalkaladıktan sonra kendisinin kahvesini koyduğunu söyler. Bunun üzerine son derece keyiflenip, durumu Şah'a anlattıktan sonra, veciz sözlerinden birini daha mırıldanır: "Bu kadar akıllı milleti idare edecek daha akıllı idarecileri bulamazsak, o zaman memleketin hali yamandır."

IV) Değerlendirme

Atatürk dönemini değerlendiren sözlü tanıklar, çağdaşlaşma yolunda gösterilen çabayı hayranlıkla ve memnuniyetle aktarırken, birkaç konuda yaşanan problemleri dile getirmişlerdir: İnkılapların çok hızlı gerçekleşmesinden doğan yerel otorite boşluk ve çok başlılık; devlet, hükümet ve halk arasındaki diyalog kopukluğu, yerel kamu görevlilerinin çoğu zaman halkı hiçe sayarcasına pervasız davranışları ve kaba tavırları; belki de bölge halkını olumsuz anlamda en çok etkileyici faktör de, halkın ekonomik refahı adına atılan olumlu adımların Çanakkale'ye neredeyse hiç ulaşmaması...

Kaynakça

Kitaplar

- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 1999
- Ahmad, Feroz ve Bedia, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul, 1976
- Anafarta, Halkevi Dergisi*, S. 6-7, Çanakkale, 1937-1939
- Arman, Hürrem, *Piramidin Tabanı, Köy Enstitüleri ve Hakkı Tonguç*, Ankara, 1970
- Aybars, Ergun, *İstiklal Mahkemeleri*, C.II., Ankara, 1982
- Aytepe Oğuz - Adil Dağıstan - Temuçin Faik Ertan - Murat Hatipoğlu - Mustafa Yılmaz - Ayten Sezer - Sadık Erdaş - Serviş Kılınçkaya - Şefika Kurnaz - Yusuf Sarınay - Ayşe Önder Aktaş, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay*, İstanbul, 1945
- Bila, Hikmet, *CHP (1919-1999)*, İstanbul 2000
- Bilgin, Beyza, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Ankara, 1985
- Burçak, Rıfki Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş*, İstanbul, 1979
- Cicioğlu, Hasan, *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Orta Öğretim*, Ankara, 1982
- CHP Yedinci Kurultay Tutanağı*, Ankara, 1948
- Counce, Stephen, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, İstanbul, 2001
- Çanakkale Vilayeti, *Çanakkale*, Çanakkale, 1955
- Çanakkale Valiliği, *Çanakkale İl Yıllığı*, Çanakkale, 1973
- Cuinet, Vital *La Turquie d'Asie*, Paris, 1892
- Danacioğlu, Esra, *Geçmişin İzleri: Yambaşımızdaki Tarih İçin Bir Klavuz*, İstanbul 2000
- Daver, Bülent, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Laiklik*, Ankara, 1955
- DİE, 2000 Yılı Nüfus Sayımı*, Ankara, 2000
- Ekinci, Necdet, *Türkiye'de Tek Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler*, İstanbul, 1997
- Esenkaya, Ahmet, *İnönü Dönemi Laiklik Politikası (1938-1950)*, H.Ü. A.İ.İ.T. Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.V., İstanbul, 1975
- Faroqhi, Sureiya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, İstanbul, 2002
- Gedikoğlu, Şevket, *Evrleri, Getirdikleri Ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara, 1971
- Goloğlu, Mahmut, *Devrimler Ve Tepkileri (1924-1930)*, Ankara, 1972
- Inan, M. Rauf, *Atatürk'ün Halkçılık Ülküsü, Halkevleri ve Sonrası*, Ankara, 1983
- Ilmen, Süreyya, *Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul, 1951
- Jaeschke, Gotthart, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, (Trc. Hayrullah Örs), Ankara, 1972
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967
- Kirby, Fay, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara, 1962
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara 1991
- Kyving, David E. -myran A. Marty, *Yambaşımızdaki Tarih*, İstanbul 2000
- Moltke, H. Von (Ter. Hayrullah Örs), *türkiye Mektupları*, İstanbul, 1969
- Metel, Raşit, *Atatürk ve Donanma*, İstanbul 1966
- Neyzi, Leyla, *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak*, İstanbul, 1999
- Önder, Mehmet, *Atatürk'le Adın Adım Türkiye*, Ankara, 1984
- Öz.Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Ankara, 1992

- Öztürk, Hüsamettin Milli Mücadele'de Çanakkale. Ankara 2001
- Raczynski, W. (Çev. Kemal Turan), *1814'te İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, İstanbul, 1980.
- Şeşen, Anıl, *Halkevleri*, Ankara, 2002
- Ülkütaşır, M. Şakir, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara, 1981
- Tarih Vakfı, *Sözlü Tarih Kılavuzu*, İstanbul, 1993
- Thomson, Paul, *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*, İstanbul, 1999
- Tosh, John, *Tarihin Peşinde*, İstanbul, 1998
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ank.,1981
- Tonguç, Engin, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, İstanbul, 1981
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul, 1954
- Üstün, Kemal, *Menemen Olayı ve Kubilay*, İstanbul, 1967
- Velidedeoglu, Hıfzı Veldet, *Türk Medeni Kanunu, C.I.*, İstanbul, 1968
- Walder, Davit, *Çanakkale Olayı*, İstanbul, 1970.
- Yeni Adım*, S.III, Çanakkale, 1923.
- Yerel Tarih Grupları, *Kent Araştırmaları Bibliyografyası*, İstanbul, 1999
- Yetkin, Çetin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, İstanbul, 1982
- Yetkin, Çetin, Türkiye'de Tek Parti Dönemi, (?) 1938

Makaleler

- Çavdar, Tevfik, "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., C.VIII.
- Darkot, Besim "Çanakkale", *İslam Ansiklopedisi*, C.III, S.331-340
- Nabi, Yaşar, "En Büyük Tehlike", Varlık, 1 Mayıs 1947,no. 322.
- Özcan, Abdulkadir "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, 1991.
- Tuncel, Metin "Çanakkale", TDV İslam Ansiklopedisi, C.III, S.198

Sözlü Tanıklar

- Mehmet Çubuklu, 1902, Bisikletçi, DP kurucularından, 1928'de Bulgaristan'dan geldi.
- Hasan Çubuklu, 1906, Saat tamircisi.
- Abdulkadir Türker, 1906/ 1322, Eğitimci.
- Bekir Sargın 1912, Ziraat, Emniyette Telefoncu.
- Raci Akın, 1913, Ormancı.
- İzzet Dilmaç, 1917, Tüccar, 1954-1962 CHP İl Başkanı.
- Zekiye Gülsen 1918, İlkokul Öğretmeni, 1968-1977 yılları iki dönem AP Milletvekili.
- Ahmet Nami Özdemir, 1918, Tıp Doktoru.
- Selahattin Kalfa ,1918, Sobacı. 1933'te Yunanistan'dan geldi.
- Nurettin Fenerci 1919, 1950-1955 DP Ezine Belediye Reisi, Tüccar.
- Muharrem Çetin, 1919, PTT Müdürü.
- Mustafa Karabulut 1919 Sağlık Memuru.
- Sadi Fenerci (1920-2002) Emekli Çiftçi, DP üç dönem Belediye Reisi.
- Mehmet Atar, 1920, Çiftçi.
- Sırrı Sönmez, 1921, Ziraat Müh.

- Nahit Eminosmanoğlu, 1922, Gazeteci.
Tahir Gönül, 1922, Emekli.
İzzet Bozkurt, 1922, Çiftçi, Bakkal.
Fevzi Ali Kireç, 1923 Tıp Doktoru.
Vahit Erol, 1925, nakliyecisi.
Tahsin İşgüder, 1925, Emekli.
M Tevfik Yalçınkaya, 1925 Uçak Makinisti Hava Astsubayı.
Hüseyin Uluaslan, 1925, Turist Rehberi.
Muhtar Başaran, 1925, Ziraat Müh.
İbrahim Atadağ, 1926, İlköğretim Müfettişi.
Recep Zirek, 1926, Emekli Jandarma Albay.
Hasan Basri Şener, 1926, Öğretmen Okulu.
Ali İhsan Ergin, 1926, Ziraat.
Mustafa Kaynar, 1927, Savaştepe Köy Enst.
Tuğrul Aksoy, 1928, Robert Koleji, ÇASIAD Başkanı, Şirket sahibi, 1950-1960 CHP İl Başkanı.